

ՍՏՅՈՊԱ ՊԵՏՈՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ ՊԻ

ՄԱՅԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի

«Վաչե եւ Թամար Մանուկյան» մատենադարան

ՆՈՐԱՅՑ ԷՋԵՐ ԷՋՄԻԱՍՆԻ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՍԱՍՈՒԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՅ՝

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ պարբերական մամուլի պատմական զարգացումը մշտապես եղել է տարբեր հետազոտողների տեսադաշտում, ահա ինչու այդ թեմայով արժեքավոր աշխատությունների թիվն ընդգրկվում է: Ասվածի վառ ապացույցը ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատողների երկարամյա աշխատանքի արդյունքն է՝ «Հայ պարբերական մամուլի պատմություն» երկհատորյակը²: Բացի հետազոտական աշխատանքներից՝ հայ պարբերական մամուլը դիտարկել են նաև մատենագետները. իրականացվող մատենագիտական պրպտումները հնարավորություն են տվել առավել ամբողջական դարձնել հայերեն թերթերի եւ ամսագրերի ցանկերը³: Այդ աշխատանքը շարունակական է, քանի

^{1*} Ստացվել է 28.11.2022, գրախոսվել է 20.12.2022: Էլ. փոստ՝ st.petoyan@gmail.com, grigoryan_maya@mail.ru:

² Հայ պարբերական մամուլի պատմություն (ԺԼ.—ԺԹ. դարեր), հտ. 1, Գահիրէ, 2006, Հայ պարբերական մամուլի պատմություն (1900—1922 թթ.), հտ. 2, Երեւան, 2017:

³ Գ. ԼԵՒՈՆՅԱՆ, Հայ պարբերական մամուլը: Լիակատար ցուցակ հայ լրագրության սկզբից մինչեւ մեր օրերը (1794—1934), Երեւան, 1934. Հայ պարբերական մամուլը, մատենագիտական համահավաք ցուցակ 1794—1980, կազմ. Մ. Բաբլոյանը, Երեւան, 1986. Հայ պարբերական մամուլի մատենագիտություն 1794—1967, համահավաք ցանկ, կազմ. Ա. Կիրակոսյանը, Երեւան, 1970:

որ պարբերաբար ի հայտ են գալիս դեռևս անհայտ անուններ, վավերագրեր, արխիվային փաստաթղթեր, որոնք ստիպում են շրջանառության մեջ դնել նոր վարկածներ ու տեսակետներ: Ակնհայտ է, որ յուրաքանչյուր մատենագիտություն ունի աղբյուրագիտական կարելորդ նշանակություն, ահա ինչու ժամանակի ընթացքում նմանատիպ ձեռնարկները լրամշակվում են⁴:

Պարբերական մամուլի պատմությունն ուսումնասիրելիս դիտարկվում է նաև այն միջավայրը, ուր տվյալ թերթը կամ ամսագիրը սկզբնավորվել ու կայացել է: Սա մամուլի ուսումնասիրության համար պարտադիր պահանջ է, քանի որ առանց միջավայրի ուսումնասիրության՝ անհնար է վեր հանել տվյալ պարբերականի բովանդակությունն ու առանձնահատկությունը: Մայր Աթոռի պարբերականների պարագայում այստեղ տպագրված թերթերն ու ամսագրերը պետք է անպայման դիտարկել Ռուսական կայսրության տվյալ ժամանակաշրջանում վարած քաղաքականության դիպաշարում:

Հոդվածում անդրադառնում ենք Ի. դարասկզբի Արեւելյան Հայաստանի մամուլի պատմության մի դրվագի, որը մինչ այս, փաստերի բացակայության պատճառով, քննության նյութ չի հանդիսացել: Արեւելյան Հայաստանի մամուլի պատմության վերաբերյալ առկա գիտական ուսումնասիրություններում Ի. դարասկզբի մամուլն ամբողջապես լուսաբանված չէ: Պատճառները տարբեր են՝ սկսած քաղաքական գործոններից մինչև փաստերի իսպառ բացակայություն: Արդի շրջանում այս ժամանակաշրջանը գտնվում է առավել մեծ ուշադրության կենտրոնում:

Միանշանակ է, որ ներկայում պարբերական մամուլի անցած ուղին հնարավոր չէ ուսումնասիրել առանց ժամանակի փաստաթղթերի: Այս տեսանկյունից սույն ուսումնասիրության մեջ առաջին անգամ հետազոտողին են ներկայացվում արխիվային որոշ վավերագրեր, ըստ որոնց՝ Արեւելյան Հայաստանում առաջինը համարվող Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարանում տպագրվել են ոչ միայն հայերեն, այլևս ռուսերեն պարբերականներ: Միեւնույն ժամանակ հրապարակում ենք նորանուն

⁴ Նորահայտ գրքեր եւ պարբերականներ. «Հայ գիրք» եւ «Հայ պարբերական մամուլ» համահավաք մատենագիտական ցանկերում չներառված հրատարակություններ», պր. Ա., կազմ. Ս. Պետոյանը, Ռ. Ալեքսանյանը, խմբ.՝ Տ. Զարգարյանի, Հ. Ղազարյանի, Մ. Գրիգորյանի, Երևան, 2018:

մի պարբերականի մասին տվյալներ, որոնք բացակայում են մինչ այս կազմված մատենագիտական ցանկերում:

Կարծում ենք՝ ներկայացվող հետազոտությունը եւ շրջանառություն մեջ դրվող փաստաթղթերը հարթակ կդառնան գիտական նոր հետազոտությունների համար:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻԸ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Այսրկովկասում առաջին հայկական տպարանը հիմնադրվել է 1771 թ. Վաղարշապատում՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, իսկ առաջին գիրքը տպագրվել է 1772 թ.⁵: Մայր Աթոռի տպարանում մինչև 1868 թ. լույս են տեսել բացառապես գրքեր, իսկ 1868 թ. սկսվել է առաջին ամսագրի՝ «Արարատ»-ի հրատարակությունը, որը շարունակվել է մինչև 1919 թ.: 1874–1876 թթ. Վահան վրդ. Բաստամյանցի ջանքերով Ս. Գալանե վանքում հրատարակվել է նաև «Դպրոց» ամսագիրը⁶: 1901–1912 թթ. Մայր Աթոռում Գեորգյան ճեմարանի աշակերտների ջանքերով լույս են տեսել խմորատիպ թերթեր⁷:

Մայր Աթոռում պարբերական տպագրելու ցանկությունը եւ գործունեությունը պայմանավորված էին նաև տվյալ ժամանակահատվածում սկիզբ առած եւ զարգացող մշակութային քաղաքականությունը: Տպագրական սարքավորումների կատարելագործումը, մատչելիությունը, գրավաճառ ցանցի ընդլայնումն ու ընձեռած հնարավորությունները, հասարակության կրթական, մշակութային զարգացումն այն հիմնական գործոններն են, որոնք նպաստեցին հայ տպագիր մամուլի անունների աճին: Մայր Աթոռը՝ որպես համայն հայության հոգեւոր կենտրոն, պետք է իր ասելիքն ունենար համընդհանուր զարգացման գործընթա-

⁵ Տպարանի գործունեության մասին մանրամասն տե՛ս Ա. ՍՄԲԱՏՅԱՆՑ, Սուրբ Էջմիածնի միաբանության գրական-կրթական գործունեությունը եւ Մայր Աթոռի տպարանը, Ս. Էջմիածին, 1973. Վ. ԴԵԴԻՍՅԱՆ, Հայ գիրքը աշխարհի խաչմերուկներում, մասն. Գ.: Սուրբ Ղազարից Սուրբ Էջմիածին (18-րդ դար), Երևան, 2016, էջ 283–463. Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը հայ գրատպության կենտրոն. հրատարակությունների մատենագիտություն (1771–1920), կազմ. Մ. Գրիգորյանը, Ս. Պետոյանը, Գ. Գրիգորյանը եւ ուրիշ., Ս. Էջմիածին, 2021, էջ 5–37:

⁶ Վ. Մ. ՎՐԴ. ԲԱՍՏԱՄԵՅԱՆՑ, Տարեգրություն: Ս. Էջմիածին. 1872–1880 թթ., աշխ.՝ Գ. Տէր-Վարդանեանի, Էջմիածին, 2018, էջ 161–166:

⁷ Մանրամասն տե՛ս Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը հայ գրատպության կենտրոն. հրատարակությունների մատենագիտություն 1771–1920, էջ 541–570:

ցում, ինչն էլ անում էր տպագիր մամուլի միջոցով: Ի. դարի առաջին տասնամյակում այստեղ տպագրված պարբերականների բովանդակության մասին կարելի է խոսել հակիրճ, քանի որ «Արարատ» եւ «Դպրոց» ամսագրերի բովանդակային ուղղվածությունն առանձին հետազոտությունների նյութ է եւ այս պարագայում դուրս է մեր հետաքրքրությունների շրջանակից, իսկ մեզ հայտնի խմորատիպ թերթերի կամ ամսագրերի մասին ավելին ասել չենք կարող՝ համարների իսպառ բացակայության պատճառով: Միայն ընդգծենք, որ բոլոր պարբերականները համահունչ են եղել Մայր Աթոռի վարած քաղաքականությանն ու գաղափարներին:

«ԷՋՄԻԱՄԻՆՅԱՆ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»

ԺԹ.—Ի. դարերի Ռուսական կայսրության տարածքում հայ գրահրատարակչության պատմության ուսումնասիրության համար առաջնային նշանակություն ունեն ներքին գործերի նախարարության Մամուլի գործերով գլխավոր վարչության եւ Կովկասի գրաքննական կոմիտեի⁸ փաստաթղթերը, որոնք պահվում են Ռուսաստանի պետական պատմական արխիվում (Ս. Պետերբուրգ) եւ Վրաստանի ազգային արխիվում (Թբիլիսի): Արխիվային այս փաստաթղթերը, որոնք այնքան էլ հասու չեն ուսումնասիրողներին, նորովի են ներկայացնում արդեն հայտնի փաստերն եւ իրադարձությունները, ավելին՝ վեր են հանում նոր տվյալներ: Փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջական դարձնել այս կամ այն տպարանի, գրքի, մամուլի, որեւէ իրադարձության մասին տեղեկատվությունը, ինչն էլ իր հերթին նոր հարցադրումների հարթակ է դառնում:

Արխիվային փաստաթղթերի ուսումնասիրության ընթացքում մեր ուշադրությունը գրավեց Կովկասի գրաքննական կոմիտեի կամ Թիֆլիսի մամուլի գործերով վարչության կազմած «Список периодических

⁸ 1883 թ. ապրիլի 26-ին Կովկասի գրաքննական կոմիտեն, որը մինչ այդ ենթակա էր Կովկասի փոխարքայության փոխարեն ձեւավորված Կովկասի քաղաքացիական մասի գլխավոր կառավարչապետին, փոխանցվել էր ներքին գործերի նախարարության Մամուլի գործերով գլխավոր վարչության տնօրինմանը: Արդեն 1906 թ. ապրիլի 26-ի ցարական հրամանով Կովկասի գրաքննական կոմիտեն վերանվանվեց Թիֆլիսի մամուլի գործերով վարչություն (տե՛ս Վրաստանի ազգային արխիվ, ֆ. 480, ց. 3, գ. 323, թ. 1 եւ շրջ., (այսուհետ՝ ՎԱԱ):

изданий выходящих в пределах Наместничества Кавказского в 1913 году»
 ցուցակը: Դրանում տրված են Կովկասի քաղաքներում հրատարակ-
 վող պարբերականների ցանկերը՝ առանձնացնելով դրանց հրատա-
 րակման պարբերականությունը, տեսակը (ամսագիր, շաբաթաթերթ,
 օրաթերթ), լեզուն եւ այլն: Այս ցուցակի վերջում մեր ուշագրություն-
 նը գրավեց Ս. Էջմիածինը, ուր հիշատակված են երկու պարբերական՝
 «Еженедельно: Эчмиадзинскія Объявления: Ежемесячно: Арапат»⁹: Որպես
 շաբաթաթերթ հիշատակված «Эчмиадзинскія Объявлѣнія»-ն գրավեց մեր
 ուշագրությունը: Ուսումնասիրելով մեզ հայտնի մատենագիտական հա-
 մահավաք ցանկերը, առ այսօր առկա ուսումնասիրությունները՝ պարզ
 դարձավ, որ սա նորահայտ շաբաթաթերթ է, քանի որ նման անունով
 պարբերականի մասին տեղեկություններ որեւէ մատենագիտական
 ցանկում հիշատակված չեն¹⁰: Բացի հայերեն հրատարակություններից,
 կազմվել են նաեւ մամուլի ռուսերեն համահավաք մատենագիտությու-
 ններ, որոնցում ներառված են այս ժամանակահատվածում ցարական
 Ռուսաստանում տպագրված պարբերականների մատենագիտական
 տվյալներ, սակայն անգամ այդ ցանկերում էլ այս շաբաթաթերթի մա-
 սին չի նշվում¹¹: Որոշումների ընթացքում դիտարկել ենք նաեւ Էջմիած-
 նում տպագրվող «Արարատ» ամսագրի 1913–1914 թթ. համարները, սա-
 կայն մեզ հետաքրքրող նյութի շուրջ որեւէ փաստ, հայտարարույուն
 գտնել չի հաջողվել:

⁹ ՎԱԱ, ֆ. 480, ց. 3, գ. 323, թ. 12:

¹⁰ Այս մասին որեւէ տեղեկություն չկա նաեւ այս մեծածավալ աշխատության մեջ.
 տե՛ս Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը հայ գրատպության կենտրոն. հրատարակությունների
 մատենագիտություն 1771–1920, էջ 541–570: Թերթի մատենագիտական տվյալները չեն
 ներառվել մեզ հայտնի մամուլի համահավաք մատենագիտական հայերեն ցանկերում.
 Գ. ԼԵՒՈՆՅԱՆ, Հայ պարբերական մամուլը, լիակատար ցուցակ հայ լրագրության սկզբից
 մինչեւ մեր օրերը (1794–1934), Երեւան, 1934. Հայ պարբերական մամուլը, մատենագիտական
 համահավաք ցուցակ 1794–1980, կազմ. Մ. Բաբլոյանը, Երեւան, 1986. Հայ պարբերական
 մամուլի մատենագիտություն 1794–1967, համահավաք ցանկ, կազմ. Ա. Կիրակոսյանը,
 Երեւան, 1970:

¹¹ Газеты дореволюционной России (1703–1917): каталог, составители Т. В. Акопян, А. А. Кря-
 жева, Н. П. Седова, И. А. Снигирева, С. А. Фурман, ред. Т. В. Акопян, М. А. Луковская, Санкт-Пе-
 тербург, 2007. Библиография периодических изданий России (1901–1916), т. 3, (Р–Я), составите-
 ли Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров, под общей редакцией В. М. Барашенкова,
 О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского, Ленинград, 1960. Газетный мир России XIX — начала XX века,
 т. 2 (Н–Я): кат. дореволюционных газет в фондах Российской гос. б-ки, Российская гос. б-ка, отд. Га-
 зет, составители Т. А. Колчина, Т. Г. Матюшкина, отв. ред. В. Н. Булгакова, 3-е изд., испр. и доп., Мо-
 сква, 2014.

Նորոգություն գտնելու հույսով մեր որոնումները շարունակեցինք Վրաստանի ազգային արխիվում, սակայն Թիֆլիսի մամուլի գործերով վարչության արխիվից այլ մանրամասներ պարզել չհաջողվեց, իսկ Ս. Պետերբուրգում այս ուղղությամբ որոնողական աշխատանքները պսակվեցին հաջողությամբ, քանի որ Մամուլի գործերով գլխավոր վարչության արխիվում հայտնաբերվեց արխիվային փոքրածավալ մի գործ (По издании въ селеніи Вагаршапатѣ (Эривань, Эчміадзинскій уезд) бесплатную газету «Эчміадзинскія Объявленія»), որը նոր լույս է սփռում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարանի գործունեության այս ժամանակահատվածի վրա:

Շրջանառության մեջ դրվող սույն փաստաթղթերից մեկի միջոցով տեղեկանում ենք, որ համաձայն Երեւանի նահանգապետի Մամուլի գործերով գլխավոր վարչությանն ուղղված 1913 թ. հոկտեմբերի 18-ի գրության՝ նահանգապետը թույլատրել է վաղարշապատցի Վարդանես (Վրթանես) Հովհաննեսի Վարդանյանցին Վաղարշապատում հրատարակել «Эчміадзинскія Объявленія» վերտառությամբ շաբաթաթերթը: Նույն գրության մեջ նշվում է նաեւ, որ հրատարակվելիք պարբերականի մեջ պետք է ներառվեն միայն հայտարարություններ երեք լեզվով՝ հայերեն, ռուսերեն եւ թաթարերեն: Պարբերականն անվճար տրամադրվելու էր անհատներին եւ կազմակերպություններին: Այն տպագրվելու էր շաբաթական 1—3 անգամ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարանում: Պատասխանատու խմբագիր նշանակվում է Վ. Վարդանյանցը¹²:

Նույն արխիվային գործում պահպանվել է եւս մեկ՝ 1913 թ. նոյեմբեր 23 թվագրյալ՝ Երեւանի նահանգապետի Մամուլի գործերով գլխավոր վարչությանն ուղղված վավերագիրը: Այսպես, ի լրումն հոկտեմբերի 18-ի գրությանը, նահանգապետը նշում է, որ նույն թվականի նոյեմբերի 16-ին լույս է տեսել «Эчміадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթի առաջին համարը¹³:

Նշալներին բացի՝ սույն արխիվային գործին այլ գրություններ կցված չեն: Սակայն այս երկու գրությունները փաստում են, որ մեզ հետաքրքրող շաբաթաթերթը հրատարակվել է որպես գովազդային պարբերական, որում տեղ են գտել բացառապես հայտարարություններ: Շա-

¹² Ռուսաստանի պետական պատմական արխիվ, ֆ. 776, ց. 21 (1909 թ.), գ. 174, թ. 1, (այսուհետ՝ ՌՊՊԱ):

¹³ ՌՊՊԱ, ֆ. 776, ց. 21 (1909 թ.), գ. 174, թ. 2.:

բաթաթերթին անվճար է տրամադրվել հասարակությանը, իսկ շահույթը ձեւավորվել է հայտարարությունների դիմաց գանձվող վճարներից:

Պետք է նշել, որ գովազդային նմանատիպ թերթերը հրատարակվում էին տեղի ոստիկանության վերահսկողությամբ¹⁴, ուստի Մամուլի գործերով գլխավոր վարչությունը եւ Թիֆլիսի մամուլի գործերով վարչությունը փաստացի վերահսկողություն չունեին դրանց նկատմամբ: Ավելին՝ գրաքննական օրենքը որեւէ պարտադրանք կամ պարտավորություն չէր սահմանում հրատարակչի կամ տպարանի նկատմամբ. ասենք՝ իրենց առաքել շաբաթաթերթի համարներից պարտադիր օրինակներ եւ այլն: Թերեւս այս հանգամանքով պետք է բացատրել դիտարկվող շաբաթաթերթի որեւէ օրինակ գտնելու մեր որոնումների ձախողումը Ռուսաստանի եւ Վրաստանի խոշոր գրադարաններում: Այս իրողությունն առավել քան բարդացնում է «Эчміадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթի որեւէ օրինակ գտնելն առհասարակ:

«Эчміадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթի մասին հիշատակություններ կան նաեւ «Кавказскій календарь» տարեգրքում: Մասնավորապես դրա 1913 թ. սեպտեմբերի 1-ից մինչեւ 1914 թ. սեպտեմբերի 1-ը Կովկասում հրատարակված պարբերականների համար կազմված պաշտոնական վիճակագրության մեջ Վաղարշապատի դիմաց, «Արարատ»-ից բացի, հիշատակված է նաեւ «Эчміадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթը¹⁵, իսկ նույն վիճակագրության՝ 1914 թ. սեպտեմբերի 1-ից մինչեւ 1915 թ. սեպտեմբերի 1-ն ընկած ժամանակահատվածի համար՝ միայն «Արարատ»-ը¹⁶:

Այս փաստը հուշում է, որ «Эчміадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթը երկար կյանք չի ունեցել եւ տպագրվել է 1913 թ. նոյեմբերի 16-ի եւ 1914 թ. սեպտեմբերի 1-ի միջակայքում:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ թեեւ «Эчміадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթի որեւէ օրինակ մեզ հայտնի չէ, կամ առ աչոք չենք տեսել, սակայն եղած փաստերը հնարավորություն են տալիս պնդելու էջմիածնում դրա հրատարակված լինելու հանգամանքը: Սույն հոդվածով եւ ներկայացվող վավերագրերով նպատակ ունենք գիտական շրջանառության մեջ դնել նորանուն այս պարբերականի վերաբերյալ տեղեկությունը՝

¹⁴ ՌՊՊԱ, ֆ. 776, ց. 14 (1901 թ.), գ. 32, թ. 7 շրջ.:

¹⁵ Кавказскій календарь на 1915 год, [70-й год], Тифлиς, 1914, с. 364–366.

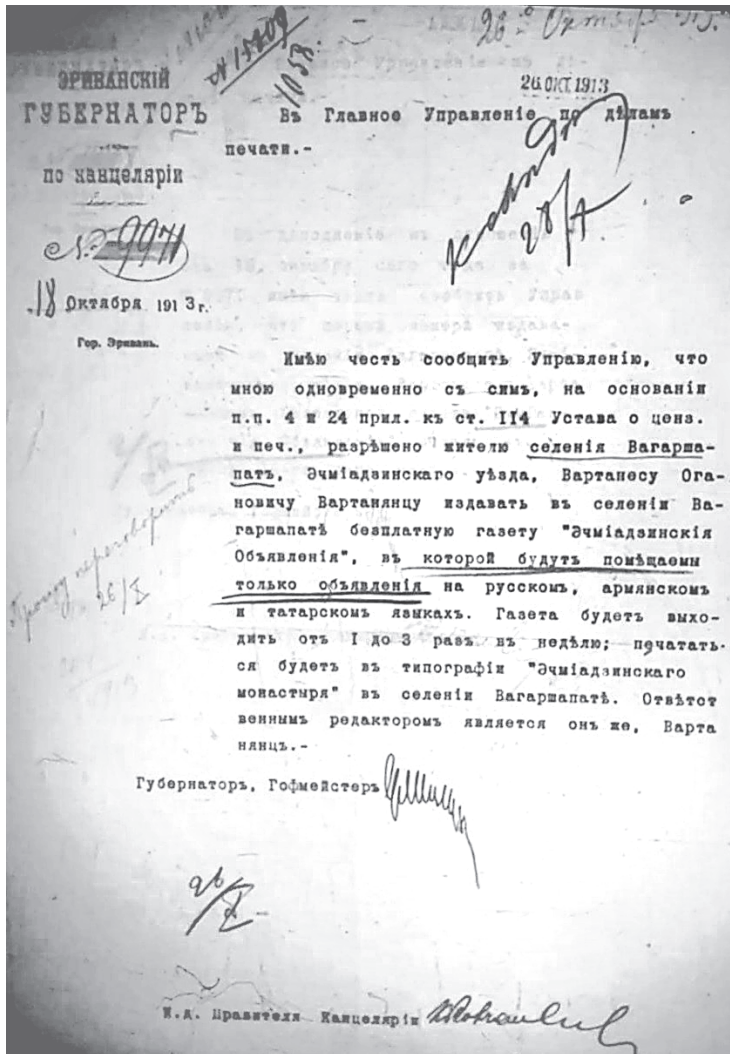
¹⁶ Кавказскій календарь на 1916 год, [71-й год], Тифлиς, 1915, с. 234–235.

ուսումնասիրողներին տրամադրելով անվիճելի ապացույցներ, ինչը, մեր կարծիքով, կնպաստի լրացուցիչ տվյալներ գտնելու գործին եւ առավել քան հնարավոր կդարձնի թերթի օրինակների հայտնաբերումն ու մատենագիտական նկարագրությունը:

Շաբաթաթերթի հետ կապված տեղեկատվության հանրայնացմամբ ամբողջանում է նաեւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարանի գործունեությունը: Կարծում ենք, որ այս դեպքում Մայր Աթոռի մասնակցությունը բացառապես տպագրական ասպարեզում է եղել, եւ որոշակի գումարի դիմաց հրատարակվել են հայտարարությունների թերթի օրինակները: Միեւնույն ժամանակ պարբերականի տպագրությունն ըստ ամենայնի ակնարկում է, որ հիշյալ շրջանում Վաղարշապատն ունեցել է տնտեսական զարգացման որոշակի մակարդակ, որի առկայության դեպքում միայն գովազդային պարբերականի հրատարակությունն անհրաժեշտություն կդառնար:

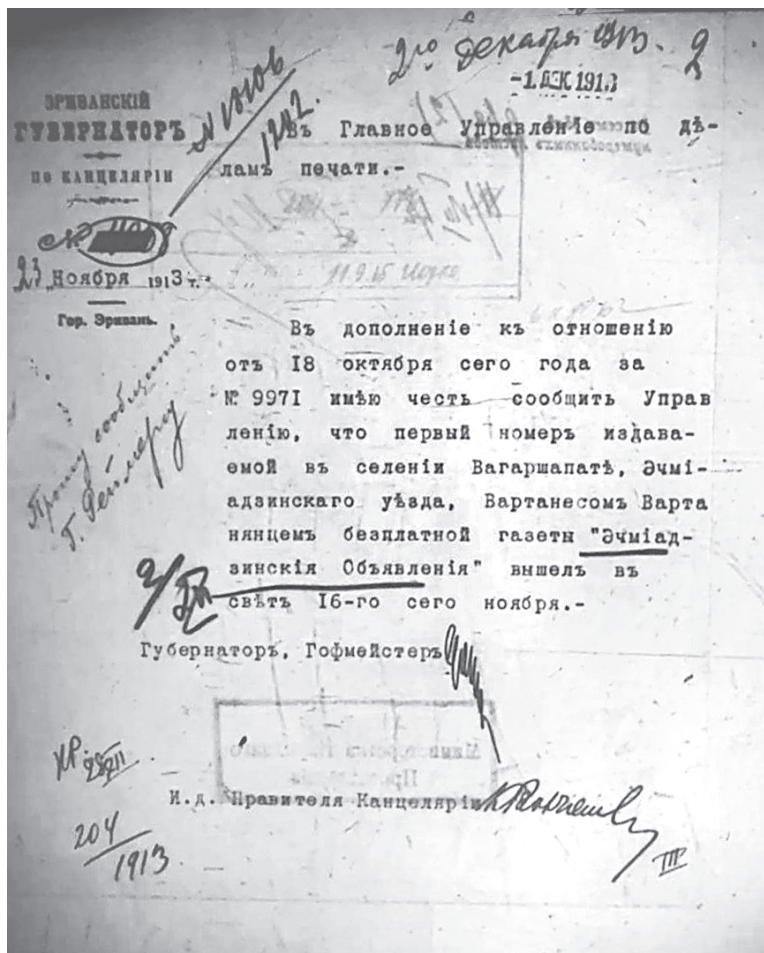
Նկատենք, որ Մայր Աթոռի տպարանը 1910–1915 թթ. ընթացքում տպագրել է եւս մի պարբերական: Մինչ այս նշված ժամանակահատվածից մեզ հայտնի էին միայն «Արարատ» ամսագիրը, «Շողակաթ» ժողովածուն եւ Գեորգյան ճեմարանի սաների ջանքերով հրատարակվող խմորատիպ լրագրերը: Հայտնաբերված վավերագրերի շնորհիվ հաստատվում է նորանուն մի թերթի տպագրություն, որով տպարանի այս շրջանի գործունեության նկարագիրը հարստանում է եւս մի նմուշով ու դառնում ավելի ամբողջական: Մայր Աթոռում տպագրված եւ մեզ հասած պարբերականները կամ դրանց մատենագիտական տվյալները փաստում են միայն հայերեն տպագրությունների մասին: Ըստ մատենագիտական աղբյուրների ու վավերագրերի՝ Մայր Աթոռի տպարանում տպագրվել են նաեւ օտար լեզուներով գրքեր: Սա ընդգծում է, որ տպարանն ունեցել է տառատեսակներ եւ հնարավորություններ, սակայն առ այսօր մեզ օտար լեզվով որեւէ պարբերականի անուն հայտնի չէր:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Պատկեր 1. Երեւանի նահանգապետի՝ Մամուլի գործերով գլխավոր վարչությանն ուղղած 1913 թ. հոկտեմբերի 18-ի գրությունը, որով թույլատրվում է վաղարշապատցի Վարդանես (Վրթանես) Հովհաննեսի Վարդանյանցին Վաղարշապատում հրատարակել «Էժմիածինսկիա Օբյավենիա» անունով շաբաթաթերթը, ինչպես նաև նշվում են դրա բովանդակությունը, հրատարակության պարբերականությունը եւ աշխատանքային լեզուները:

Ռուսաստանի պետական պատմական արխիվ, ֆ. 776, ց. 21 (1909 թ.), գ. 174, թ. 1:

Պատկեր 2. Երևանի նահանգապետի՝ Մամուկի գործերով զվարճվող վարչությանն ուղղված 1913 թ. նոյեմբերի 23-ի գրությունը, որով նշվում է, որ նույն թվականի նոյեմբերի 16-ին լույս է տեսել «Эчмиадзинскія Объявленія» շաբաթաթերթի առաջին համարը:
 Ռուսաստանի պետական պատմական արխիվ, ֆ. 776, ց. 21 (1909 թ.), գ. 174, ք. 2:

РЕЗЮМЕ

В статье мы затрагиваем эпизод истории прессы Восточной Армении начала XX века, который до сих пор из-за отсутствия фактов не был предметом расследования. В существующих научных исследованиях по истории прессы Восточной Армении пресса начала XX века не была полностью освещена.

Причины разные — от политических факторов до полного отсутствия фактов. Сейчас этот период находится в центре наибольшего внимания.

Ни один экземпляр еженедельника «Эчмиадзинскія Объявленія» нам неизвестен или мы не видели его собственными глазами, однако имеющиеся факты дают возможность утверждать факт его публикации. Этим исследованием мы преследуем цель ввести в научный оборот информацию об этом новом издании, предоставив исследователям неоспоримые факты, что, по нашему мнению, будет способствовать поиску дополнительных данных о еженедельнике. Исследование также даст новые сведения о деятельности типографии Первопрестольного Святого Эчмиадзина, поскольку в этом случае типография за определенную сумму издавала эту еженедельную газету.

В то же время издание «Эчмиадзинскія Объявленія» свидетельствует о том, что в упомянутый период Вагаршапат имел достаточный уровень экономического развития, о чем свидетельствует издание рекламного издания.

SUMMARY

In this article, we touch upon an episode in the history of the press of Eastern Armenia at the beginning of the 20th century, which has not yet been the subject of study due to the lack of facts. In the existing scientific studies on the history of the press of Eastern Armenia, the press of the early 20th century has not been fully covered. The reasons vary from political factors to a complete lack of facts. Nowadays, this period is in the center of greater attention.

Not a single copy of the weekly “Эчмиадзинскія Объявленія” is known to us, or we have not seen it with our own eyes, but the available evidences make it possible to confirm the fact of its publication. With this study, we aim to introduce the information about this new edition to the scientific community, providing researchers with undisputed facts, which, in our opinion, will contribute to the search of additional data about the weekly. The study also provides new data about the activities of the printing house of the Mother See of Holy Etchmiadzin, as in this case the printing house was publishing this weekly newspaper for a certain amount of money.

At the same time, the publication “Эчмиадзинскія Объявленія” shows that during the mentioned period, Vagharshapat had a sufficient level of economic development, as evidenced by the publication of an advertising edition.